

УДК 343.125.2

Р.І. Мельник

**ЩОДО ПИТАННЯ ВМОТИВОВАНОСТІ
ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ
У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ**

У статті міститься аналіз мотивів затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, проводиться розмежування мотивів, підстав та цілей затримання.

Ключові слова: *мотиви затримання підозрюваного, підстави затримання підозрюваного, цілі затримання підозрюваного.*

В статтє содержится анализ мотивов задержания лица по подозрению в совершении преступления, проводится разграничение мотивов, оснований и целей задержания.

Ключевые слова: *мотиви задержания подозреваемого, основания задержания подозреваемого, цели задержания подозреваемого.*

The article contains the analysis of reasons for detention of the person on suspicion in fulfilment of a crime, differentiation of motives, the grounds and the detention purposes of the suspect.

Key words: *reasons for detention of the suspect, the grounds of detention of the suspect, the objective of detention of the suspect.*

Як впливає з тексту ч.3 ст. 106 КПК України, для обґрунтування рішення про затримання підозрюваного недостатньо лише наявності підстав, потрібні ще й мотиви. Проте законодавча невизначеність того, що саме розуміється під мотивами затримання в сенсі законності та обґрунтованості застосування зазначеного заходу процесуального примусу, стала підґрунтям розробки цієї тематики в роботах таких вчених, як В.М. Батюк, С.П. Бекешко, Е.Г. Васильєва, В.М. Григорьев, І.М. Гуткін, П.М. Давидов, З.З. Зинатуллин, З.Ф. Коврига, М.М. Короткий, Е.Ф. Куцова, В.В. Рожнова, Ю.І. Стецовський, П.П. Якимов та ін.

Аналіз численних праць, присвячених дослідженню інституту кримінально-процесуального затримання, свідчить про те, що серед його дослідників немає єдності поглядів щодо розуміння мотивів затримання.

Деякі автори розуміють під мотивами фактичні (об'єктивні) дані, обставини якими обґрунтовується законність затримання [1, с. 99; 2, с. 167; 3, с. 240, 4, с. 89], тим самим фактично ототожнюючи мотиви та підстави, іншими словами ставлять знак рівності між об'єктив-

ною категорією - підстава та суто суб'єктивною - мотив¹. Відбувається це через сприйняття законодавчої вимоги вказувати мотиви злочину як вимоги додатково вмотивувати законність та обґрунтованість затримання. Проте вмотивованість є критерієм юридичної якості таких процесуальних актів як постанови, відіграючи роль аргументаційної складової обґрунтованого рішення про вчинення певної процесуальної дії, демонструючи тим самим логіко-смысловий зв'язок між наведеними підставами та резолютивним висновком. На відміну від будь-якої постанови протокол затримання лише констатує наявність вичерпних підстав для короткочасного позбавлення особи свободи, не резюмуючи жодних рішень.

Інші науковці, наголошуючи на тому, що будь-яке затримання повинно переслідувати певні цілі, а отже мотиви не можуть існувати поза метою, пропонують розглядати мотиви як правообмежувальні цілі [5, с. 84].

Зрозуміло, що ототожнення мотивів і цілей так само як мотивів і підстав є безперечно помилковим, у той час як існування мотивів без цілі - безглуздом. Без чітко визначених цілей мотиви затримання існують виключно як елемент емоційного забарвлення процедури позбавлення волі, адже традиційною словоформою визначення мотивів в науковій літературі є "наявність побоювань неналежної поведінки особи" [6, с. 179; 7, с. 224]. Складається враження, що законність

¹ Показовою у цьому плані є ст. 261 Кодексу про адміністративні правопорушення, у якій містяться вимоги щодо відомостей, які повинні зазначатися у протоколі адміністративного затримання та взагалі нічого не згадується про підстави затримання. Натомість у ній вимагається зазначати саме мотиви затримання, до яких, згідно з Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, затвердженій Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22 лютого 2001 року № 185 віднесено: припинення адміністративного порушення, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справи та виконання постанови по справі про адміністративне правопорушення (п. 2.17). Не важко помітити, що під мотивами пропонується розуміти заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, визначені у ч. 1 ст. 260 КпАП, тобто цілком об'єктивні, на відміну від мотивів, примусові заходи. Невиправдане ототожнення правотлумачним органом мотивів з підставами та цілями відбулося, на наш погляд, через законодавчу невизначеність категорії "мотивів" з одночасним ігноруванням традиційних для правової теорії понять "підстави" та "цілі".

затримання залежить від стійкості емоційного стану особи, яка приймає рішення.

Показовими у цьому розумінні є міркування Є.Г. Васильєвої, що саме мотив формує ціль, а не навпаки. На користь свого твердження вона наводить як приклад вчинення злочину, коли корисливий мотив обумовлює появу злочинної мети [8, с. 38]. На наш погляд наведене твердження та його обґрунтування є хибними, адже у випадку з діяльністю у межах правового поля, саме сформульована законодавцем мета визначає ті спонукання, якими повинен керуватися виконавець задля її досягнення. Отже саме мотив, як усвідомлене спонукання для певної дії, формується під впливом поставленої цілі.

Презюмуючи законність та корисність мети, ми тим самим свідомо невілюємо значення мотивів, нейтралізуючи вплив суб'єктивного фактора на прийняття об'єктивних рішень.

Погоджуючись з тим, що обґрунтованість рішення про затримання потребує таких спонукальних обставин, які роблять застосування цього заходу доцільним та виправданим у процесуальному сенсі [9, с. 20-21; 10, с. 23-24; 11, с. 37-38, 12, с. 15; 13, с. 155], вважаємо, що законність правообмеження в порядку ч. 1 ст. 106 КПК України цілком може бути вмотивована наявністю однієї з підстав, що містяться в даній статті, без додаткової вказівки на мотиви затримання. Адже на момент прийняття рішення про затримання через брак часу об'єктивно відсутня можливість одержати навіть вірогідні відомості про те, що особа, залишившись на свободі, укриється від слідства, перешкодить встановленню істини у справі або продовжить злочинну діяльність, крім тих, що безпосередньо впливають з обставин, які стали підставами для затримання.

До речі, такий підхід цілком узгоджується з правовою природою інституту затримання витоками якого були ще норми Уставу кримінального судочинства 1864 р., зокрема ст. 257, яка, відповідно до панівної на той час ідеї Ч. Беккарія про систему доказів, необхідних для затримання чи арешту особи [14, 149-150], містила набір доказових ситуацій, наявності кожної з яких було достатньо як для того, щоб підозрювати особу у вчиненні злочину, так і затримати її. А вимога щодо необхідності додаткового вмотивування затримання з'явилася вже у радянський період і була наслідком штучної спроби змінити сутність цього примусового заходу наблизивши його до запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що у свою чергу було пов'язане зі зміною процесуального положення органів дізнання, які набули ста-

тусу самостійного суб'єкта розслідування, а отже потребували оновлення правообмежувального інструментарію.

Саме в цей час затримання перетворюється у повноваге короткочасне взяття під варту, умовами правомірності якого стали попереднє порушення кримінальної справи за ознаками злочину, що карається позбавленням волі, наявність мотивів, що ототожнюються з підставами обрання запобіжних заходів та ізоляція особи в спеціально призначених місцях.

Проте, спрямованість затримання на викриття підозрюваного у вчиненні злочину, на довгі роки обумовила те специфічне місце, яке займала ця процесуальна дія у системі примусових заходів, поєднуючи в собі ознаки слідчої дії і запобіжного заходу.

Оскільки в законі, крім вимоги вмотивованості прийнятого рішення, не містилося будь-якого переліку можливих мотивів затримання, виходячи з того, що однією з цілей застосування цього примусового заходу є подальше взяття особи під варту, на практиці мотиви затримання часто пов'язувалися з підставами обрання цього запобіжного заходу. До речі, саме ці обставини наводяться як мотиви застосування затримання в типових бланках протоколів затримання, які були розроблені та запропоновані для впровадження у практичну діяльність слідчих підрозділів Головним слідчим управлінням МВС України [15, с. 115].

В ході "малої судової реформи" вольовим рішенням законодавця затримання було визнано різновидом запобіжних заходів, внаслідок чого, через конкурування ст. 106 та ст. 148 КПК України, якими визначені різні підстави застосування однієї процесуальної дії, виникла певна правова колізія. Крім того, на сьогодні все ще залишається чинним Положення "Про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину", затверджене Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13.12.1976 р., яке визначає зовсім інші ніж у статті 148 КПК цілі, а, отже, і мотиви затримання.

Авторські твердження щодо штучності такої правової категорії, як мотиви затримання, були поділені 49% респондентів у ході інтерв'ювання співробітників слідчих підрозділів ОВС та прокуратури Луганської області, серед яких 27% опитаних погодилися з тим, що у більшості випадків наведення мотивів у протоколі затримання є формальністю й полягає лише в підкреслюванні одного чи декількох із запропонованих у ньому формулювань, а 30% вказали на відсутність мотивів затримання, як на форму незаконного затримання, що най-

частіше зустрічається у практичній діяльності. Протилежні ж до цього твердження респондентів про те, що наведені в протоколі затримання мотиви, як правило (40%) чи завжди (33%) ґрунтуються на матеріалах справи, не знайшли свого підтвердження при вивченні майже 100 кримінальних справ, у яких близько 87% протоколів затримання, складених невдовзі після порушення кримінальної справи, містили мотиви, що не були підтверджені матеріалами розслідування.

До цього варто додати, що навіть Пленум Верховного Суду України, вимагаючи від судів при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту ґрунтовного дослідження дотримання вимог закону щодо законності затримання, орієнтує їх на з'ясування наявності виключно підстав, передбачених частинами 1 та 2 ст. 106 КПК України [16].

Розробники Проекту Кримінально-процесуального кодексу [17] (далі Проект) не тільки залишили затримання у системі заходів процесуального примусу, але й додатково визначили, що підозра у всякому разі визнається обґрунтованою, якщо: 1) особу застали на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; 2) очевидці прямо вказують на дану особу, що саме вона вчинила злочин; 3) на особі або на її одязі, при ній, у її житлі, транспортному засобі чи іншому її володінні виявлено знаряддя чи явні сліди злочину або об'єкти злочинних дій (ч. 3 ст. 109). Отже саме ці обставини можуть розглядатися в якості достатніх мотивів, що не потребують додаткового обґрунтування.

Проте, наслідуючи помилки своїх попередників, автори Проекту залишили традиційну вимогу зазначати у протоколі затримання поряд із підставами ще й мотиви затримання (ч. 3 ст. 110), оминувши увагою таку процесуальну категорію як "цілі затримання". Разом з тим, відсутність вимоги зазначати у протоколі затримання його мету виглядає непослідовною та нелогічною з огляду на те, що у ч. 1 ст. 109 чітко визначено, що затримання може бути застосовано з метою припровадження особи до органу дізнання, досудового слідства чи суду. У зв'язку з цим вважаємо необхідним вилучити термін "мотиви" та вжити замість нього термін "цілі", адже в аналізованих статтях Проекту мова йде лише про цілі та підстави затримання, наявності яких достатньо для прийняття законного та обґрунтованого рішення.

Таким чином, виходячи з правової природи затримання та його законодавчої регламентації, вмотивованість короткочасного позбавлення підозрюваного особистої свободи обґрунтовується наявністю

однієї з перелічених у законі підстав, а також узгодженістю цього заходу з його цілями, що обумовлює необхідність внесення змін до ст. 106 чинного КПК та ст. 109 Проекту.

Використана література:

1. Бекешко С.П. Подозреваемый в советском уголовном процессе / С.П. Бекешко, Е.А. Матвиенко. – Минск, 1969. – 128 с.
2. Куцова Э.Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цель, содержание) / Э.Ф. Куцова. – М.: Юрид. лит., 1973. – 199 с.
3. Смирнов А.В. Уголовный процесс : учебник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2008. – 704 с.
4. Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В.М. Корнуков. – Саратов, 1978. – 136 с.
5. Вандышев В.В. Уголовный процесс: Курс лекций / В.В. Вандышев. – СПб.: Питер, 2002. – 528 с.
6. Уголовный процесс. Учебник для студентов юридических вузов и факультетов; Под ред. К.Ф. Гуценко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Зерцало, 2000. – 608 с.
7. Рыжаков А.П. Уголовный процесс: Учебник для вузов / А.П. Рыжаков. – 3-е изд. испр. и доп. – М.: Издательство НОРМА, 2004. – 704 с.
8. Васильева Е.Г. Меры уголовно-процессуального принуждения. Монография / Е.Г. Васильева – Уфа: Издательство Башкирского государственного университета, 2003. – 136 с.
9. Клюков Е.М. Мера процессуального принуждения / Е.М. Клюков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1974. – 110 с.
10. Короткий Н.Н. Задержание лица, подозреваемого в совершении преступления / Н.Н. Короткий. – К.: МВД УССР, 1977. – 48 с.
11. Гуткин И.М. Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания: Учебное пособие / И.М. Гуткин. – М.: Акад. МВД, 1980. – 89 с.
12. Гуляев А.П. Задержание лиц, подозреваемых в совершении преступления: Учебное пособие / А.П. Гуляев, С.А. Данилюк, С.Н. Забарин. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – 44 с.
13. Григорьев В.Н. Задержание подозреваемого / В.Н. Григорьев. – М., 1999. – 542 с.
14. Беккария Ч. О преступлении и наказании // О свободе: Антология западноевропейской либеральной мысли. – М.: Наука, 1995. – С. 112-173.
15. Зразки бланків процесуальних та інших документів у кримінальній справі. Практичний посібник / Відп. ред. начальник Головного слідчого управління МВС України П.В. Коляда. – К., 2002. – 179 с.

16. Див.: п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 4 "Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства" // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 3.

17. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 від 13.12.2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=31115&pf35401=114036.

УДК 343.9:343.37

І.В. Хохлова

М.В. Ковальова

**ПРОБЛЕМИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ
ПРЕДИКАТНОГО ЗЛОЧИНУ
ПРИ ПОРУШЕННІ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ
ЗА СТ. 209 КК УКРАЇНИ**

Представлена наукова стаття присвячена проблемам визначення предикатного злочину при порушенні кримінальних справ за ознаками ст. 209 Кримінального кодексу України. Проводиться порівняльний аналіз міжнародного і національного законодавства в сфері запобігання легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ключові слова: міжнародне законодавство; національне законодавство; легалізація (відмивання); доходи одержані злочинним шляхом; предикатний злочин.

Представленная научная статья посвящена проблемам определения предикатного преступления при возбуждении уголовного дела по ст. 209 Уголовного кодекса Украины. Проводится сравнительный анализ международного и национального законодательства в сфере предотвращения легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем.

Ключевые слова: международное законодательство; национальное законодательство; легализация (отмывание); доходы, полученные преступным путем; предикатное преступление.

The article under consideration is devoted to the problem of defining predicate crimes when bringing an action according to the article 209 of Criminal Code of Ukraine. The author makes comparative analysis of international and national (domestic) legislation in the sphere of counteraction income legalization obtained in criminal way.

Key words: international legislation, national legislation, legalization (money-laundering), proceeds gained from crime, predicate crimes.

З початку нового століття Україна не мала належної системи боротьби з відмивання грошей та фінансування тероризму. Вона лише